Navruza Islomova

Oriental universteti magistranti

islomovanavruza9@gmail.com

IDIOMALARNING MADANIY JIHATI VA ULARNING TARJIMA USULLARI

Annotatsiya: Ushbu maqola idiomalarning madaniy jihatlari va ularning tarjima usullarini tahlil qiladi. Idiomalar til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni ko'rsatadi, ularning tarjimasi esa madaniy kontekstni hisobga olishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: idioma, madaniyat, tarjima, til, kontext.

Kirish . Idiomalar tilshunoslikda muhim o'rin tutuvchi til birikmalaridir. Ular o'ziga xos ma'no va shaklga ega bo'lib, odatda so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri tarjimasi orqali anglanmaydi. Idiomalar ko'pincha madaniyat, tarix va milliy an'analar bilan bog'liq bo'lib, ularning ma'nosi kontekstga qarab o'zgarishi mumkin. Masalan, "yurakdan urish" iborasi nafaqat jismoniy harakatni, balki hissiy holatni ifodalashi mumkin. Idiomalar ikki asosiy turga bo'linadi: to'liq va qisman idiomalar. To'liq idiomalar o'z ichida bir butun ma'noni anglatadi va ularni qismlarga ajratish mumkin emas. Qisman idiomalar esa o'z elementlari orqali turli ma'nolarni ifodalashi mumkin. Idiomalarning tilshunoslikdagi o'rni shundaki, ular tilning boyligini va nutqning rang-barangligini ta'minlaydi. Shuningdek, ularning o'ziga xosligi tilning mantiqiy va emosional jihatlarini ham ko'rsatadi. Idiomalar nafaqat yozma, balki og'zaki nutqda ham keng qo'llaniladi, bu esa ularning kommunikativ funktsiyasini yanada oshiradi. Shu sababli, idioma tushunchasi va ularning turlari til o'rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Idiomalar tilning rang-barangligining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular ma'lum bir madaniyat, tarix va urf-odatlar bilan bog'liq bo'lib, tilshunoslikda o'ziga xos o'rin tutadi. Idiomalar ko'pincha so'zlar birikmasidan iborat bo'lib, ularning ma'nosi har bir so'zning alohida ma'nosidan farq qiladi. Bu xususiyatlar idioma ifoda etayotgan g'oyalar yoki his-tuyg'ularni yanada chuqurroq va rang-barangroq tasvirlash imkonini beradi. Shuningdek, ular tilning ifodaliligini va nutqning estetik jihatini boyitadi.

Madaniyat va idioma o'rtasidagi bog'lanish

Madaniyat va idioma o'rtasidagi bog'lanish, tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida muhim ahamiyatga ega. Idiomalar, o'z navbatida, madaniyatning turli jihatlarini aks ettiradi va uning o'ziga xosligini belgilaydi. Har bir idioma o'zining kelib chiqishi, tarixi va madaniy konteksti bilan bog'liq bo'lib, bu ularni yanada qiziqarli va mazmunli qiladi. Masalan, biror idioma ma'lum bir xalqning urf-odatlari, qadriyatlari yoki tarixiy tajribalari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun, idioma tahlil qilinayotganda, uning madaniy konteksti ham inobatga olinishi zarur.

Madaniyat va idioma o'rtasidagi munosabatlar ko'plab omillar bilan belgilanadi. Tilning rivojlanishi, ijtimoiy o'zgarishlar, shuningdek, xalqaro aloqalar idioma shakllanishiga ta'sir qiladi. Bu jarayonda, yangi idiomalar paydo bo'lishi yoki eski idiomalar yangi ma'nolarni qabul qilishi mumkin. Madaniy kontekstda idioma o'zgarishi, shuningdek, tilning dinamik va moslashuvchan tabiati bilan bog'liq. Shunday qilib, madaniyat va idioma o'rtasidagi bog'lanish, nafaqat tilning o'ziga xosligini belgilaydi, balki xalqning identitetini va tarixiy xotirasini ham saqlab qoladi. Bu esa, o'z navbatida, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni yanada kuchaytiradi.

Madaniyat va idioma o'rtasidagi munosabatlar, tilning shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Idiomalarning kelib chiqishi ko'pincha madaniy qadriyatlar, an'analar va ijtimoiy tajribalarga bog'liqdir. Shunday qilib, idioma orqali madaniyatning o'ziga xos jihatlari, xalqning dunyoqarashi va hissiyotlari ifodalanadi. Bu jarayon, o'z navbatida, tilni boyitadi va madaniy merosni avloddan-avlodga o'tkazishda muhim ahamiyatga ega.

Tarjima jarayoni, asosan, tilning bir xil bo'lmagan kontekstlarida ma'lumotni uzatish jarayonidir. Bu jarayonda bir nechta asosiy usullar va metodlar mavjud bo'lib, ular orasida to'g'ridan-to'g'ri tarjima, madaniy konversiya va interpretatsiya usullari muhim ahamiyatga ega. To'g'ridan-to'g'ri tarjima, asosan, so'zma-so'z tarjimani anglatadi va bu usul ko'pincha aniq va qisqa ma'lumotlar uchun qulaydir. Madaniy konversiya esa, ma'lumotni o'z madaniyati asosida o'zgartirishni talab qiladi, bu esa tarjima jarayonida madaniy elementlarni saqlab qolishga yordam beradi. Interpretatsiya usuli esa, matnning umumiy ma'nosini tushunishga qaratilgan bo'lib, muallifning niyatini aniq ifodalashga qaratilgan. Tarjima jarayonida qiyinchiliklar ko'pincha tilning o'ziga xosligi, madaniy tafovutlar va kontekstning murakkabligi bilan bog'liq. Misol uchun, ba'zi iboralar yoki so'zlar bir tilning madaniyatida juda muhim bo'lishi mumkin, lekin boshqa tilda ularning to'g'ri ekvivalentini topish qiyin bo'ladi. Shuning uchun, tarjimonlar nafaqat tilni yaxshi bilishlari, balki madaniyatlararo tafovutlarni ham chuqur tushunishlari zarur. Tarjima jarayonida turli usullar va metodlar qo'llaniladi, jumladan, literal tarjima, erkin tarjima va adaptatsiya. Har bir usulning o'ziga xos afzalliklari va kamchiliklari bor. Tarjima jarayonida qiyinchiliklar ko'pincha kontekstni tushunish, muallifning niyati va maqsadini aniqlashda yuzaga keladi. Shuningdek, til strukturalari va leksik tafovutlar ham muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Tarjimonlar bu qiyinchiliklarni yengish uchun kreativ yondashuvlarni qo'llashlari zarur, bu esa sifatli tarjima natijalarini ta'minlaydi.

Madaniy kontekstda tarjima qilish jarayoni, tilning o'ziga xosligini va madaniy elementlarni hisobga olishni talab qiladi. Har bir til o'z madaniyati, an'analari va tarixiy kontekstlari bilan bog'liq bo'lib, bu tarjimonlarning ishiga bevosita ta'sir etadi. Tarjima jarayonida madaniy elementlarni saqlab qolish, asarning asl ma'nosini va hissiyotini etkazish uchun muhimdir. Masalan, biror so'z yoki ibora boshqa tilga o'girilganda, uning madaniy konteksti yo'qolishi mumkin, bu esa o'quvchini chalg'itishi yoki noto'g'ri tushunishiga olib kelishi mumkin. Tarjimonlar madaniy kontekstni hisobga olish orqali, o'zaro tushunish va madaniy almashuvni rivojlantirishga yordam berishi lozim. Buning uchun, tarjimonlar madaniy referenslarni aniqlash va ularni tarjimada samarali aks ettirish usullarini ishlab chiqishlari zarur. Shuningdek, madaniy elementlarni saqlab qolish uchun kontekstualizatsiya va adaptatsiya kabi metodlarni qo'llash muhimdir. Tarjima jarayonida madaniy kontekstga e'tibor berish, nafaqat tilni, balki muloqotni ham boyitadi va madaniyatlararo ko'priklarni yaratadi. Shu tariqa, tarjima jarayoni nafaqat til o'zgarishini, balki madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarni ham mustahkamlashi mumkin. Madaniy kontekstda tarjima qilish, asarlarning asl ma'nosini va muallifning niyatlarini to'g'ri yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Tarjima jarayonida madaniy elementlarni saqlab qolish uchun muallifning madaniyatiga xos iboralar, an'analar va qadriyatlarni inobatga olish zarur. Bu jarayon, tarjimonning madaniy bilimlari va kontekstni tushunishiga tayanadi. Madaniy kontekstni hisobga olish, tarjima qilingan matnning qabul qilinishi va tushunilishi uchun muhim omil hisoblanadi, chunki bu boshqa madaniyatlar bilan o'zaro aloqalarni rivojlantiradi.

Idiomalarning tarjimasi: misollar va tahlil

Idiomalarning tarjimasi tilning xususiyatlarini aks ettiradi va tarjimonning ijodiy yondashuvini talab etadi. Masalan, ingliz tilidagi "kick the bucket" iborasi o'zbek tiliga "o’lmoq" deb tarjima qilinadi. Ushbu idiomaning asl ma'nosi o'limni anglatadi, lekin uning to'g'ridan-to'g'ri tarjimasi kontekstdan mahrum bo'lib, o'zbek tilida tasavvur qilinadigan ma'noni ifodalay olmaydi. Shuning uchun, tarjimon bu iborani o'zbek tilida tushunarli va madaniy jihatdan mos keladigan

shaklda taqdim etishga intiladi.

Yana bir misol sifatida fransuz tilidagi "coup de foudre" iborasini keltirish mumkin. Bu ibora "bir qarashda sevgi" degan ma'noni anglatadi, lekin bevosita tarjima qilinganda "yomg'ir zarbasi" kabi g'alatilik yuzaga keladi. O'zbek tilida esa bu iborani "bir qarashda oshiq bo'lish" tarzida ifodalash maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, idiomalarning tarjimasi nafaqat so'zma-so'z tarjimani, balki madaniy kontekstni, tilning qiyofa va hissiyotlarini ham o'z ichiga oladi. Tarjimonlar bunday jarayonda o'zlarining til va madaniyatga bo'lgan chuqur bilimlarini namoyish etadilar. Idiomalarning tarjimasi murakkab jarayon bo'lib, ularning ma'nosi va konteksti ko'pincha so'zma-so'z tarjimadan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi "kick the bucket" iborasi "o'lish" ma'nosini anglatadi, lekin bu ifoda o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, noaniq va g'alati tuyulishi mumkin. Bunday holatlarda, tarjimonlar madaniy kontekstni hisobga olishi lozim, shuningdek, idiomaning hissiy yukini saqlab qolish uchun mos keluvchi o'zbek iboralarini tanlashlari kerak. Bu jarayon tilning boyligini va tarjimonning mahoratini talab qiladi.

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar

Tarjima jarayoni murakkab va ko'plab muammolarni o'z ichiga oladi. Asosiy qiyinchiliklardan biri tilning struktural farqlari va ma'no qatlamlaridir. Har bir til o'ziga xos grammatik qoidalar, leksik elementlar va uslubiy yondashuvlarga ega bo'lib, bu tarjimonlar uchun muayyan ma'noni aniq ifodalashda qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shuningdek, madaniy kontekstning ahamiyati ham ko'zga tashlanadi. Tarjima jarayonida madaniy elementlar, an'analar va ijtimoiy kontekstni inobatga olmaslik, asarning asl ma'no va hissiyotini yo'qotilishiga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarda, tarjimonlar lokalizatsiya jarayonini amalga oshirishga majbur bo'lishadi. Tarjima jarayonidagi boshqa bir muammo esa terminologiyadir. Har bir soha o'ziga xos terminlarga ega bo'lib, ularni to'g'ri tarjima qilish uchun chuqur bilim va tajriba talab etiladi. Muammolarni hal qilish uchun, tarjimonlar doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab borishlari, mutaxassislar bilan hamkorlik qilishlari va zamonaviy manbalarni o'rganishlari zarur. Bu orqali ular tarjima jarayonini yanada samarali va aniqlik bilan amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning qatorida madaniy farqlar, tilning o'ziga xos xususiyatlari va kontekstning etishmasligi mavjud. Tarjimonlar ko'pincha bunday qiyinchiliklar bilan to'qnash kelganda, matnning asl ma'nosini saqlab qolish uchun turli usullarni qo'llashlari zarur. Shuningdek, murakkab terminologiya va noaniq iboralar tarjimani murakkablashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tajribali tarjimonlar o'z uslublarini doimiy ravishda takomillashtirib borishlari lozim.

Xulosa. Kelajakda tarjima tadqiqotlari sohasida yangi yondashuvlar va texnologiyalarning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Sun'iy intellekt va mashina o'rganish kabi zamonaviy texnologiyalar tarjima jarayonini yanada samarali va tezkor qilish imkoniyatini yaratadi. Bu texnologiyalar, ayniqsa, katta hajmdagi matnlarni tezda tarjima qilishda va ko'p tilli platformalarda ishlashda foydali bo'ladi. Biroq, ushbu jarayonlarda inson tarjimonlarining roli ham davom etadi, chunki madaniy kontekst va noaniq iboralarning ma'nosini to'g'ri tushunish uchun inson tafakkuri zarur. Tarjima tadqiqotlari kelajakda ko'p tilli muloqot va global aloqalar rivojlanishiga hissa qo'shishi kutilmoqda. Shuningdek, tarjima nazariyasi va amaliyoti o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rganish zarurati mavjud. Yangi tadqiqotlar, tarjima jarayonida yuzaga keladigan etik masalalar va madaniy differensiyalashuvni ham o'z ichiga olishi kerak. Bunday yo'nalishlar, tarjima sohasida yetakchi mutaxassislar va tadqiqotchilarni yangi fikrlar va yondashuvlar bilan ta'minlaydi. Natijada, tarjima tadqiqotlarining kelajagi yanada boy va rang-barang bo'lishi kutilmoqda. Tarjima tadqiqotlarining kelajagi, yangi texnologiyalar va yondashuvlarning rivojlanishi bilan bevosita bog'liq. Sun'iy intellekt, mashinada o'qitish va tilni

tushunish kabi innovatsion usullar, tarjima jarayonini tezlashtirish va sifatini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, madaniy kontekstni hisobga olish va tillararo aloqalarni chuqurroq o'rganish zarur. Tarjimonlarning roli ham o'zgaradi, chunki ular nafaqat tarjima qilish, balki muloqot va madaniyatlararo ko'priklar qurishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu jarayonlar, tarjima sohasining kelajagini yanada kengaytiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. S. Karimova, 'Idiomalarning madaniy jihatlari', O'zbekiston tilshunosligi jurnali, 2020.

2. M. Tursunov, 'Tarjima metodologiyasi', O'zbekiston fanlar akademiyasi, 2019.

3. R. Asqarov, 'Tarjima va madaniyat', O'zbek madaniyati, 2021.

4. D. Xolmatova, 'Idiomalarning tarjimasi: nazariya va amaliyot', O'zbekiston milliy universiteti nashri, 2022.

5. A. Rahmonov, 'Til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanish', O'zbekiston tilshunosligi, 2023.

6. Z. Nurmatova, 'Tarjima jarayonidagi qiyinchiliklar', O'zbekiston tarjimasi, 2021.